

ฉบับพิเศษ
ศิลปวัฒนธรรม

2475

บุกวังวันปฐวัต

รวบรวมบันทึกผู้ก่อการของ
พระประศาสน์พิทยายุทธ, ขุนศรีศรากร
และหลวงศุภชลาศัย

นริศ จรัสจรรยาวงศ์
บรรณาธิการ

បុគ្គលិកប្រតិបត្តិ

รวบรวมบันทึกของ
พระประศาสน์พิทยายุทธ
ขุนศรีศรากร
และ **หลวงปู่ทวดชาตีย์**

นริศ จรัสจรรยาพงศ์
บรรณาธิการ

ราคา **420** บาท

ฉบับพิเศษ

ศิลปวัฒนธรรม

2475 บุกวังวันปฏิวัติ

- รวบรวมบันทึกของพระประศาสน์พิทยายุทธ, ขุนศรีศรากร และหลวงศุภชลาศัย
- นริศ จรัสจรรยาวงศ์ บรรณาธิการ

พิมพ์ครั้งที่ 1 : มิถุนายน 2569

ราคา 420 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พระประศาสน์พิทยายุทธ.

2475 บุกวังวันปฏิวัติ.

กรุงเทพฯ : มติชน, 2569. 432 หน้า.

1. ไทย -- การเมืองและการปกครอง -- กรุงรัตนโกสินทร์, 2475-2499.
I. ขุนศรีศรากร, ผู้แต่งร่วม. II. หลวงศุภชลาศัย, ผู้แต่งร่วม. III. ชื่อเรื่อง.
320.9593
ISBN 978-974-02-2022-0

สำนักพิมพ์มติชน | www.matichonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาท, สุพจน์ แจ้งเร็ว
- ผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : ประภาพร ประเสริฐโสภ, หทัยชนก ชิวเมกซ์
- บรรณาธิการอาวุโส : สุภชัย สุชาติสุธารธรรม
- บรรณาธิการบริหาร : ปิยวัฒน์ สีแดงสุก
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : พิรณัฐ เปี่ยมศักดิ์สันติ
- บรรณาธิการเล่ม : กษิติศ อนันตนาถ
- พิสูจน์อักษร : เมตตา จันทร์หอม
- ศิลปกรรม : ชนาเมธ เบญจาทิสุทธิ
- ออกแบบปก-ภาพวาดประกอบ : เฉลิมพล จันระยับ
- ประชาสัมพันธ์และการตลาด : ศศธร ณ ตะกั่วทุ่ง, สมิต ชินดำ,
โบนิสา ศรีสิงห์, อรุจิรา ว่องรัตนไพศาล

จัดทำโดย : บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล
ประชานีเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1235

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานีเวศน์ 1
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2000, 2108

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานีเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3360

Matichon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.
12 Tethsabannaruean Rd., Prachanivate 1, Chatuchak,
Bangkok 10900 Thailand

 matichonbook @matichonbook @MatichonBooks
 @matichonbook @matichonbooks matichonbook

สั่งซื้อหนังสือจำนวนมากในราคาพิเศษ
ติดต่อที่ บริษัทานดี จำกัด
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3353

 MATICHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT
บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)
รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2419, 2424
email: print.matichon@gmail.com
 Matichon Premium Print

ในกรณีที่มีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์
เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว
กรุณาติดต่อมาที่ email: matichonbook.sales@gmail.com
หรือ inbox: matichonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สารบัญ

2475 บุกวันปฏิวัติ

บทบรรณาธิการ	(6)
แผนการปฏิวัติ 2475	3
บทนำ: แผนการปฏิวัติ 2475	
ของพระประศาสน์พิทยายุทธ	5
แผนการปฏิวัติ	36
เลียดหยดแรกของประชาธิปไตย	139
บทนำ: “อโหสิ” เลียดหยดแรก	
ประชาธิปไตยไทย	141
ชีวิตปฏิวัติ	190
บันทึกของหลวงศุภชลาศัย	205
บทนำ: “ตาบุง” หลวงศุภชลาศัย	
กับบันทึกกระทิกปฏิวัติ พ.ศ. 2475	207
จอมพลในทัศนะของข้าพเจ้า	277
บันทึกของหลวงศุภชลาศัย	
ในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลง	
การปกครอง ๒๔๗๕	311
ข้อความที่ได้จากการสัมภาษณ์	
นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย	338
เขียนให้เป็นอนุสรณ์	
แต่ท่านผู้ล่วงลับไปสู่สุคติภพแล้ว	375

บทบรรณาธิการ

“การที่คณะราษฎรเรียกสมาชิกประเภท ดี 1 ว่า ‘ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง’ หรือโดยย่อว่า ‘ผู้ก่อการ’ นั้น ก็แสดงอยู่ในตัวแล้วว่า บุคคลประเภทนี้เป็นเพียงกองหน้า (Vanguard) ของมวลราษฎรที่มีความต้องการเสรีภาพและความเสมอภาค ยิ่งกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์”
– ปรีดี พนมยงค์

ฉกเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ได้รับการบันทึกจากผู้ร่วมขบวนการระดับ “กองหน้า” (Vanguard) ซึ่งเป็นทั้งผู้ปฏิบัติการในพื้นที่และผู้กำหนดทิศทางกับจังหวะของเหตุการณ์ในชั่วโมงซัดนั้น มีสถานะเป็น “หลักฐานประวัติศาสตร์ชั้นต้น” (primary sources) อย่างสมบูรณ์ที่สุด เพราะเกิดจากประสบการณ์ตรงของผู้ลงมือก่อการ ถ่ายทอดข้อมูลผ่านสายตาและการรับรู้ของปัจเจก

พยานซึ่งอยู่ในจุดศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง

ในทางวิชาการประวัติศาสตร์ เอกสารประเภทนี้เป็นแกนกลางของการสืบค้นและการตีความ เนื่องจากให้รายละเอียดที่ไม่ปรากฏในบันทึกทางราชการหรือรายงานข่าวร่วมสมัย เช่น เหตุผลเบื้องหลังการตัดสินใจ ลำดับกลยุทธ์ และบรรยากาศความตึงเครียดของสถานการณ์จริง ซึ่งช่วยเปิดมิติที่ลึกและซับซ้อนยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ในแวดวงวรรณกรรม บันทึกของผู้ก่อการ 2475 ก็โดดเด่นในฐานะวรรณกรรมพยาน (witness literature) โดยใช้ลีลาการเล่าเรื่องจากมุมมองของผู้ที่อยู่ในจุดเผชิญหน้าโดยตรง ถ่ายทอดด้วยภาษามีพลัง ภาพพรรณนาที่ชัดเจน และโครงสร้างการเล่าที่เร้าอารมณ์ สร้างจังหวะทั้งความกดดันและการคลี่คลาย

คุณค่าของบันทึกเหล่านี้อยู่ที่การเป็นทั้ง “เอกสารทางการเมือง” และ “งานวรรณกรรมพยาน” ควบคู่กัน เป็นทั้งแหล่งค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ และงานสารคดีที่ผู้อ่านทั่วไปเข้าถึงได้ ในฐานะงานศิลปะการเล่าเรื่อง เมื่อต้นฉบับจากเหล้ากองหน้า “คณะราษฎร” ได้รับการตีพิมพ์หรือรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ จึงทำหน้าที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันอย่างทรงพลัง และทำให้เราเข้าใจทั้งเหตุการณ์และตัวบุคคลผู้อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นอย่างรอบด้าน

ปริทรรศน์คำบอกเล่า เหล่าผู้ก่อการ 2475

การปริทรรศน์บันทึกปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เริ่มจากบันทึกของผู้ก่อการ 2 ชิ้นแรกเป็นที่รู้จักกว้างขวางและอ้างอิงกันในวงวิชาการสูงสุด ทั้งคู่เริ่มจัดพิมพ์รวมเล่มเผยแพร่สู่สาธารณชนครั้งแรกในปีเดียวกันเมื่อ พ.ศ. 2490 1) *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475* ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งเป็นบทสัมภาษณ์หัวหน้าผู้ก่อการ “เชษฐบุรุษ” พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) และ 2) *บันทึกพระยาทรงสุรเดช* รวบรวมจัดพิมพ์โดยปิ่น แก้วมัตย

หนังสือทั้ง 2 เล่มนี้ ปรีดี พนมยงค์ รับรองความถูกต้องด้วยการยืนยันไว้กับอรุณ เวทสุวรรณ ว่า “เจ้าคุณพหลฯ ให้สัมภาษณ์ไว้ลงพิมพ์ ในหนังสือ *สุภาพบุรุษ-ประชามิตร* นั้นแหละพอจะเชื่อได้ เพราะเจ้าคุณพหลฯ ท่านเป็นคนดี คนตรง บทความเรื่องนี้ ดูเหมือนคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์ เคยรวมพิมพ์เป็นเล่มมาแล้ว” และ “หลังจากเจ้าคุณทรงฯ เสียชีวิตไปแล้ว คุณหญิงทรงฯ ได้นำต้นฉบับให้ผม และได้มีการจัดพิมพ์ขึ้น ในเล่มนี้ก็เชื่อได้เช่นกัน”

หนังสือของ “เบอร์หนึ่ง” และ “เบอร์สอง” คณะราษฎร

ผู้อาวุโสสูงสุดของคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ 4 ทหารเสือคณะราษฎร ประกอบด้วยนายทหารบรรดาศักดิ์

ปรีดี พนมยงค์ ให้สัมภาษณ์กับอรุณ เวชสุวรรณ

กุลลาบ สายประดิษฐ์

“พระยา” 3 ท่าน และ “พระ” 1 ท่าน มี 3 ท่าน ผ่านการศึกษาระดับ
 นายร้อยจากประเทศเยอรมนี คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์
 พหลโยธิน, พ.ศ. 2430-2490) พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน,
 พ.ศ. 2435-2487) และพระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น,
 พ.ศ. 2437-2492) มีเพียงพระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ,
 พ.ศ. 2432-2509) ท่านเดียวที่ไม่ได้จบจากต่างประเทศ

หนังสือที่อาจารย์ปรีดีแนะนำไว้เพื่อศึกษาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คือ อัดชีวประวัติ
 ภาคปฐิวัติของ 2 ผู้อาวุโสสูงสุดของคณะ

เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (พ.ศ. 2484)

เรื่องเล่าเชิงลึกของคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองจำเป็นต้องรอนจกาล่วงผ่านแล้วกว่าเกือบหนึ่งทศวรรษ กว่าจะปรากฏในบรรณพิภพ กล่าวคือ เมื่อกุหลาบ สายประดิษฐ์ (พ.ศ. 2448-2517) สบโอกาสสัมภาษณ์หัวหน้าผู้ก่อการ พระยาพหลพลพยุหเสนา โดยเริ่มทยอยเผยแพร่เป็นตอนๆ ในหนังสือพิมพ์*สุภาพบุรุษ* เริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 เปิดเรื่องด้วยประโยคที่นิยมคุณสมบัติของ “เชษฐบุรุษ” คณะนี้ไว้ว่า “อ่อนโยนเหมือนแกะ กล้าหาญเหมือนสิงห์”

ทว่าระหว่างตีพิมพ์บทสัมภาษณ์นี้ปรากฏว่าถูกต่อต้านอย่างสูงจากเหล่าบริวารหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชีตตะสังคะ)¹ นายกรัฐมนตรีขณะนั้น โดยเฉพาะนายมัน-นายคง กล่าวโจมตีหนังสือเล่มนี้ผ่านสื่อวิทยุของกรมโฆษณาการจนเกิดเป็นวิวาทะที่กุหลาบ สายประดิษฐ์ ต้องตอบโต้ด้วยข้อเขียน และท้ายที่สุดจำต้องยุติการนำเสนอเมื่อเรื่องดำเนินมาถึงตอนที่ 16 เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2484

บทสัมภาษณ์สมบูรณ์นี้ต้องรอนจนถึงสงครามมหาเอเชียบูรพาสิ้นสุดลง ในสมัยนายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ มีสำนักพิมพ์ 2-3 แห่ง หยิบยื่นข้อเสนอให้กุหลาบเพื่อขอจัดพิมพ์บทสนทนานี้ ครั้นถึงราวกลาง พ.ศ. 2489 สนิท กิจเลิศ เข้าพบกุหลาบพร้อมกับ “ส่งม้วนเรื่องทั้งหมด” ให้เจ้าของบทสัมภาษณ์ พลาทเสนอว่า “ผมจัดรวบรวมเรื่อง สำหรับคุณจะได้ตรวจเรียบร้อยแล้วครับ”

พันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา

ปรีดี พนมยงค์

จนแล้วสุดกุหลาบคำนึงนึกในใจว่า “เขาเป็นผู้มีอุตสาหะและมีการ
ตระเตรียมดี สมควรที่เขาจะได้รับตามที่เขาปรารถนา” อีกทั้งสนิท
ก็เคยทำงานร่วมกันในสำนักงานของกุหลาบมาก่อน จึงตกปาก
รับคำและจัดพิมพ์หนังสือเบื้องหลังการปฏิบัติ 2475 สมปรารถนา
รวมถึงระยะนั้นกุหลาบเองก็ต้องการเงินเพื่อตระเตรียมเดินทางไป
ศึกษาต่อยังประเทศออสเตรเลีย และที่สำคัญ เขาให้เหตุผลใน
การรวบรวมพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกนี้ไว้ว่า

“เหตุอีกข้อหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้ามีผู้กระตือ
รือร้อนในการจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ขึ้นเป็นเล่มนั้น
ก็คือ ความมุ่งหมายพิเศษของข้าพเจ้าในการเขียน
เรื่องนี้ อยู่ที่หาวิธีใหม่ต่อต้านมรสุมของระบอบ
เผด็จการในเวลานั้น ข้าพเจ้านำพฤติการณ์ของ
การปฏิบัติมาเรียบเรียงลงไว้ ก็ประสงค์จะให้
ข้อตกเตือนแก่นักปฏิวัติกลุ่มหนึ่ง ที่ถืออำนาจการ
ปกครองในสมัยนั้นได้สำนึกถึงอุดมคติของการ
ปฏิวัติว่า เขาได้แสดงไว้อย่างไร และความประพฤติดี
เขาปฏิบัติอยู่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมคติของเขาอย่างไร
ข้าพเจ้าหวังจะให้เขาเหล่านั้นบังเกิดความละอายใจ
และได้สำนึกตนว่า เมื่อเขาทรยศต่ออุดมคติของเขา
ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นอุดมคติของประชาชน
ไปแล้ว ก็เท่ากับว่าเขาได้ทรยศต่อประชาชนนั่นเอง

เมื่อเป็นดังนั้น เขาก็จะหวังได้รับนับถือและความ
สนับสนุนจากประชาชนต่อไปไม่ได้ เมื่อข้าพเจ้ามี
ความมุ่งหมายพิเศษดังกล่าวเช่นนี้ และเมื่อสมัย
ของการปกครองอันเป็นที่ชิงชังของประชาชนได้
กลายเป็นอดีตไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า กิจของ
เรื่องนั้นได้เสร็จสิ้นลงในส่วนหนึ่ง และดังนั้นจึงมิ
ได้หวนคำนึงถึงมันอีก

แต่เรื่อง 'เบื้องหลังการปฏิวัติ' นั้น มันก็มี
ประวัติของมันอยู่ และมีเหตุการณ์บางเรื่องเกี่ยว
ข้องกับเรื่องนี้ ที่ยังมิได้รับการเปิดเผย ฉะนั้นหาก
ข้าพเจ้าจะลำดับและชี้แจงเหตุการณ์ทั้งที่ได้เปิด
เผยแล้วและยังมิได้เปิดเผยไว้ในที่นี้ก็จะทำให้การ
พิมพ์หนังสือเรื่องนี้สมบูรณ์ขึ้น"

กุหลาบ สายประดิษฐ์ บันทึกคำนำหนังสือฉบับรวมพิมพ์
ครั้งแรกนี้ไว้เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2490 ณ ซอยพระนาง
สนามเป้า อันเป็นนิวาสสถานที่ท่านได้รับการอนุเคราะห์จาก
"พระองค์วรณ" (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์
ประพันธ์)

ใน 2 เดือนถัดมา เกิดการพิมพ์หนังสือเล่มเล็กขนาดพกพา
ปกสีเทาอมฟ้า ประดับตราหมุดคณะราษฎรขนาดใหญ่ ที่เมื่อครั้ง
มีพิธีฝังหมุด 10 ปีก่อนหน้า กุหลาบเขียนบทความลงในหนังสือ

พิมพ์/ประชาชนชาติแสดงความชื่นชมคณะราษฎรไว้² สำนักพิมพ์
จำลองสารจัดสร้างทั้งแบบปกแข็งและปกอ่อนด้วยความหนา
จำนวน 268 หน้า ปรากฏชื่อเล่มว่า เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475
วางจำหน่ายเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2490

เมื่อพิจารณาบริบทการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ อาจนับได้ว่า
เป็นหนึ่งในบรรณานุสรณ์รำลึกถึงพระยาพหลพลพยุหเสนาอีก
เล่มหนึ่ง ด้วยว่าระหว่างอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์ หัวหน้าผู้ก่อ
การ 2475 ผู้ให้สัมภาษณ์ในหนังสือได้ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่
14 กุมภาพันธ์ ปีเดียวกัน และมีการจัดพิธีพระราชทานเพลิงศพใน
ช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือราวครึ่งเดือนหลังจากที่หนังสือเบื้อง
หลังการปฏิวัติ 2475 ได้เผยโฉมสู่สายตาสาธารณชน

เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475
เขียนโดยกุหลาบ สายประดิษฐ์

อย่างไรก็ดี ชะตากรรมของหนังสือเล่มนี้นับว่าอาภัพไม่แพ้หนังสืออีกหนึ่งเล่มที่ปริทัศน์แนะนำไว้ กล่าวคือเมื่อเกิดการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ปลายปีเดียวกับที่จัดจำหน่ายส่งผลให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ผงาดกลับคืนสู่อำนาจอีกครั้งแน่นอนว่า ในวาระแรกของผู้นำท่านเดียวกันนี้ได้เกิดข้อพิพาทในการจัดพิมพ์เรื่องนี้ไปแล้ว ฉะนั้นต่อมาหนังสือเล่มนี้ก็ดูเสมือนจะถูกทอดทิ้งและไม่ได้ถูกนำกลับมาผลิตซ้ำอีกเลยตลอดทศวรรษ พ.ศ. 2490 ที่จอมพล ป. ครองอำนาจ

มีหน้าซ้ำเมื่อล่วงถึงสมัยเผด็จการ สฤษดิ์-ถนอม-ประภาส (พ.ศ. 2500-2516) อันเป็นยุคฟื้นฟูแนวคตินาชาตินิยม เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 ยิ่งเหมือนถูกเสกให้อันตรธานไปจากโลกหนังสืออย่างไร้ร่องรอย และกว่าหนังสือประวัติศาสตร์ 2475 เล่มสำคัญนี้จะฟื้นคืนชีพก็ล่วงถึงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เลยไปจนถึง พ.ศ. 2518 จึงค่อยพบว่ากลับมาจัดพิมพ์ใหม่ อันห่างเหินจากการเผยแพร่ครั้งแรก พ.ศ. 2484 ถึง 34 ปี และทิ้งระยะเวลาจากการรวมเล่มจัดจำหน่ายครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2490 ถึง 28 ปี!

หนึ่งในเหตุผลที่บทสัมภาษณ์พระยาพหลพลพยุหเสนา ไม่ได้รับการตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2484 ภายใต้รัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม น่าจะพออนุมานได้ว่า สาเหตุสำคัญมาจากเนื้อหาซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเน้นบทบาทการวางแผนของพระยาทรงสุรเดชในวันปฏิวัติ อันเป็น

ประเด็นที่มีความอ่อนไหวอย่างยิ่งในบริบททางการเมืองขณะนั้น เนื่องจากเพิ่งผ่านพ้นกรณี “กบฏกรมขุนชัยนาท พ.ศ. 2481” มาไม่นาน ซึ่งรายชื่อผู้ร่วมก่อการกบฏดังกล่าวมีทั้งพระยาทรงสุรเดช และสมาชิกคณะราษฎรท่านอื่น เช่น พระยาฤทธิอัคเนย์ และหลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์) การกบฏครั้งนั้นทำให้พระยาทรงสุรเดชต้องถูกเชิญออกนอกประเทศไปยังอินโดจีน และสิ้นชีวิตในดินแดนนั้นในเวลาต่อมา

เมื่อถูกลาภ สายประดิษฐ์ เผยแพร่บทสัมภาษณ์ดังกล่าวในช่วงกลาง พ.ศ. 2484 ประเทศไทยเพิ่งเสร็จสิ้นสงครามอินโดจีนด้วยชัยชนะ โดยได้รับการเกื้อหนุนจากญี่ปุ่น ขณะเดียวกัน พระยาทรงสุรเดชก็ยังคงพำนักอยู่ในอินโดจีน ในช่วงต้นของการเนรเทศเมื่อ พ.ศ. 2482 นั้นเอง “เบอร์สอง” ของคณะราษฎรผู้นี้ได้เริ่มต้นเขียนหนังสือสำคัญว่าด้วยเหตุการณ์ปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างละเอียด ซึ่งต่อมารู้จักกันในชื่อ *บันทึกพระยาทรงสุรเดช*

บันทึกพระยาทรงสุรเดช (พ.ศ. 2482)

พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) นับเป็นผู้อาวุโสอันดับ 2 และเป็นคนวางแผนการเมื่อ “ย่ำรุ่ง 24 มิ.ย.” หรือที่สายลับพระปกเกล้าฯ โปยม โรจนวิภาต ในนามปากกา ม.27 เรียกเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้ว่า “ต้มหมู”³

เล่ากันว่า นักเรียนนายร้อยจากเยอรมนีผู้นี้มักมีทัศนคติที่ไม่ต้องกันกับนักเรียนนายร้อยจากฝรั่งเศสชื่อก้อง คือหลวงพิบูล

พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)

สงคราม การกระทบกระทั่งของคู่นี้ดำเนินเรื่อยไปจนถึงปีที่ 6 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทันทีที่หลวงพิบูลสงครามขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลกวาดล้างปฏิบัติในทันที เกิดเป็นกรณี “กบฏกรมขุนชัยนาथ พ.ศ. 2481” พร้อมเชิญให้พระยาทรงสุรเดช รีบเร่งเดินทางออกจากประเทศไทยเมื่อปลาย พ.ศ. 2481 (ปฏิทินเก่า) ด้วยข้อหามีส่วนร่วม จนจำต้องใช้ชีวิตที่เหลืออีก 6 ปี อย่างสุดแสนลำเค็ญในดินแดนอินโดจีน ตลอดวาระการครองอำนาจของจอมพล ป. สมัยแรก (พ.ศ. 2481-2487) จนท้ายที่สุดถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2487 ร่างของท่านได้รับการฌาปนกิจ ณ เมรุวัดปทุมวดี กรุงเทพมหานคร

ภายหลังพระยาทรงสุรเดชลาโลกเพียงไม่ถึง 2 เดือน ใน

ช่วงเข้าปีสุดท้ายของสงครามมหาเอเชียบูรพานี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องพ้นจากอำนาจอย่างไม่คาดฝันด้วยการขับเคลื่อนเกมทางรัฐสภาของ ปรีดี พนมยงค์ ส่งผลให้อัฐิของพระยาทรงสุรเดชผู้เคยเป็นปฏิปักษ์กับจอมพล หวนคืนกลับสู่มาตุภูมิในปีเดียวกันนี้ และประกอบพิธีใหญ่อย่างสมเกียรติ ณ วัดมหาธาตุ⁴ การณ์ครั้งนั้นยังไม่พบว่ามีการจัดพิมพ์อนุสรณ์งานศพให้พระยาทรงสุรเดชแต่อย่างใด

ในเวลา 3 ปีถัดมา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครพนม นายบัน แก้วมัตย์ ได้ช่วยเรียบเรียงหนังสือบันทึกพระยาทรงสุรเดช จากต้นฉบับที่พระยาทรงสุรเดชเริ่มเขียนไว้ตั้งแต่ช่วงต้นของการลี้ภัยเมื่อ พ.ศ. 2482 โดยต่อมานายทหารคนสนิท คือ สำรวจ กาญจนสิทธิ์ ฝากบันทึก “การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75”⁵ ฉบับลายมือของพันเอกพระยาทรงฯ ไว้กับพันโท หลวงจรูญฤทธิ์ไกร (หนึ่งในกบฏบวรเดชที่ลี้ภัยไปอินโดจีน) ให้นำกลับมาประเทศไทย

บันทึกพระยาทรงสุรเดช ฉบับบัน แก้วมัตย์ พิมพ์ครั้งแรกฉบับนี้จัดทำจำหน่ายโดยประยูร พิศนาคะ ด้วยความหนาถึง 313 หน้า ภาพปกเป็นภาพพวงหรีดเหนือกระถางธูป ภายในยังประกอบด้วยภาพที่ไม่พบเห็นบ่อยนักของพระยาทรงฯ 2 ภาพ โดยบันทึกท่อนหนึ่งของ สส.บัน กล่าวไว้ว่า

“ฉะนั้นโดยที่ผู้รวบรวมเป็นคนจน ได้หยิบยืม

บรรดาเพื่อนฝูงที่เคารพมารวบรวมพิมพ์ขึ้น เพื่อให้
ประชาชนได้ทราบถึงความเป็นมาอันแท้จริงของ
การปฏิวัติในวันที่ 24 มิถุนายน ว่าใครเป็นผู้ทำ
ใคร และใครตามใคร แต่ทั้งผู้นำและผู้ตามต่างก็มุ่ง
ผลดีด้วยกันและทำความดีเพื่อส่วนรวมแล้ว ชาว
ไทยขอสดุดีและขอเคารพในผลกรรมดีที่ผู้ก่อการ
ได้เสียสละ จนได้รับรัฐธรรมนูญ”⁶

บันทึกพระยาทรงสุรเดช ในบท “การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75”
ขึ้นต้นด้วยว่า “ต่อไปนี้ทั้งหมดเป็นบันทึกของท่าน พ.อ. ซึ่งเขียน
ไว้เมื่อเดือนมิถุนายน 2482 ที่ห้องแถวเลขที่ 36 ถนนรีโซ ตำเกา
ไซ่ง่อน การปฏิวัติวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (บันทึกโดยนาย
ทหารผู้หนึ่งซึ่งได้เห็นและทราบเรื่องนี้โดยตลอด)”⁷

จากฉบับ สส. ป้น นับจากหน้า 254 ถึง 303 เฉพาะส่วนนี้
กว่าจะได้นำกลับมาพิมพ์ซ้ำก็คล้ายคลึงกับเบื้องหลังการปฏิวัติ
2475 ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ กล่าวคือ ต้องรอจนถึงทศวรรษ
พ.ศ. 2510 คือวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2514 เมื่อนรนิติ เศรษฐบุตร
อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับอนุญาต
จากคุณหญิงทรงสุรเดช (ห่วย) ให้จัดพิมพ์บันทึกนี้ โดยได้ชาญวิทย์
เกษตรศิริ ขณะยังเป็นนักศึกษาปริญญาเอกที่อเมริกามาช่วยทำ
เชิงอรรถ⁸

ต่อมาในปลายทศวรรษ พ.ศ. 2510 จนถึงต้น พ.ศ. 2520

บันทึกพระยาทรงสุรเดช
รวบรวมจัดพิมพ์โดย
“ป.แก้วมัตย์”

ปิ่น แก้วมัตย์

นายทหารคนสนิทของพระยาทรงสุรเดช สํารวจ กาญจนสิทธิ์ ยังได้
เพิ่มพูนข้อมูลเรื่องราวชีวิตของเจ้านายผู้วางแผนก่อการ 2475 ไว้
อีก 2 เล่ม ในชื่อว่า ท.ส. (ทหารคนสนิท) พระยาทรงสุรเดช เรื่อง
จริงในอดีตจากชีวิตต่อสู้ผจญภัยของพระยาทรงสุรเดช และบันทึก
ชิ้นสุดท้ายของพระยาทรงสุรเดช ชีวิตพระยาทรงฯ ในต่างแดน
ครั้นเมื่อถึง พ.ศ. 2535 ในวาระครบ 60 ปีประชาธิปไตย อาจารย์
สุทธาชัย ยิ้มประเสริฐ ได้มานั่งเป็นบรรณาธิการให้แก่หนังสือของ
เสถียร ศกุนโรจน์ ที่ชื่อว่า ชีวิตและการต่อสู้ของพระยาทรงสุรเดช

ผลงานของ 2 พระยาทหารเสือคณะราษฎรคู่นี้ เมื่อพินิจ
พิจารณาผ่านบริบททางการเมืองในห้วงเวลาที่จัดพิมพ์ครั้งแรก
แล้วพบว่า ถึงแม้ 2 ผู้อาวุโสสูงสุดคณะราษฎรจะบอกเล่าไว้ระหว่าง
พ.ศ. 2482 (บันทึกพระยาทรงฯ) กับ พ.ศ. 2484 (เบื้องหลังการ
ปฏิวัติ 2475 – บทสัมภาษณ์พระยาพหลฯ) แต่กว่าจะรวมเล่มพิมพ์
จำหน่ายก็เป็นปีเดียวกันคือ พ.ศ. 2490 ในสมัยเรืองรองของปรีดี
พนมยงค์ แต่ครั้นมันสมองคณะราษฎรท่านนี้ต้องพ้นจากวงจร
อำนาจรัฐไปด้วยรัฐประหารปลายปี หนังสือ 2 เล่มนี้ก็ต้องพลอย
ซบเซาตามไปด้วยอีกมากกว่า 2 ทศวรรษต่อมาภายใต้สมัยเผด็จ
การทหาร ก่อนจะได้อุ่นเครื่องพลิกกลับมาให้ผู้คนศึกษาในกลาง
ทศวรรษ คือ พ.ศ. 2514 (บันทึกพระยาทรงฯ) และ พ.ศ. 2518
(เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475)

นอกจากผลงาน 2 เล่มที่ปรีดี พนมยงค์ แนะนำไว้แล้ว
“อีก 2 ทหารเสือ” แห่งคณะราษฎร คือ พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ

ชีวิตทางการเมืองของ
พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์
เขียนโดยเสทือน ศุภโสภณ

เอมะศิริ) และพระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) ต่างก็ฝาก
มรดกทางประวัติศาสตร์ไว้ในรูปของงานชีวประวัติการปฏิวัติ
พ.ศ. 2475 ที่ทรงคุณค่าไว้เช่นเดียวกัน

หนังสือชีวิตทางการเมืองของ พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์
(พ.ศ. 2514) เขียนโดยเสทือน ศุภโสภณ และแผนการปฏิวัติ
(พ.ศ. 2491) เขียนโดยจรัส สุขุมวัฒนะ ต่างถ่ายทอดลำดับ
เหตุการณ์และยุทธวิธีการปฏิบัติจากมุมมองของแกนนำผู้ร่วม
ลงมืออย่างใกล้ชิด เจกเช่นบันทึกประสบการณ์ตรงที่ไม่มีเอกสาร
ราชการใดทดแทนได้

โดยเฉพาะเล่มแผนการปฏิวัติฉบับสมบูรณ์ เล่าโดยพระ
ประศาสน์พิทยายุทธ นริศ จรัสจรรยาวงศ์ ได้อธิบายและคัดสรรต้น

ฉบับดั้งเดิมมาจัดพิมพ์อย่างครบถ้วน เพื่อให้ผู้อ่านสัมผัสทั้งเนื้อหาที่เป็นหลักฐานร่วมสมัย รายละเอียดเชิงประจักษ์ และบรรยากาศของวันเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างใกล้ชิด ราวกับผู้อ่านกำลังยืนปะปนอยู่ในหมู่ผู้คนกลางเหตุการณ์ แล้วค่อยๆ กระเด้งตัวเข้าไปสัมผัสทุกถ้อยคำในหนังสือที่กำลังถืออ่านอยู่เล่มนี้

"ปรีดี" พ้องร้องเรียนหนังสือ

ในอีกด้านหนึ่ง ปรีดี พนมยงค์ กลับปฏิเสธความน่าเชื่อถือของบันทึกและคำบอกเล่าเกี่ยวกับปฏิบัติการ 2475 จากอดีต 2 สหายนักเรียนฝรั่งเศสผู้ร่วมก่อการด้วยกัน คือ อัดชีวประวัติ ชีวิด 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า (พ.ศ. 2518) ผลงานของพลโท ประยูร ภมรมนตรี (พ.ศ. 2441-2525) สหายร่วมอุดมการณ์คนแรกที่จับมือเปลี่ยนแปลงการปกครองกับปรีดี ตั้งแต่เมื่อปรีดีเพิ่งย่างเข้าสู่วัยเบญจเพส และอีกเล่มคือ บันทึกของนายควง อภัยวงศ์ ทั้งในหนังสือการต่อสู้ของข้าพเจ้า (พ.ศ. 2501) และจากการปาฐกถาเล่าเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง ณ ครุสภา เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2506 โดยเรื่องเล่าเหล่านี้ถูกปรีดีโต้แย้งอย่างเผ็ดร้อนผ่านบทความที่มีน้ำเสียงเข้มข้นและตรงไปตรงมา จนกลายเป็นอีกหนึ่งหน้าประวัติศาสตร์แห่งการขัดเคี่ยวกันด้วยถ้อยคำของผู้ร่วมเหตุการณ์ด้วยกันเอง

ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า (พ.ศ. 2518)

ประยูร ภมรมนตรี ทอยเขียนเป็นบทความลงในนิตยสารรายสัปดาห์ *ฟ้าเมืองไทย* โดยมีอาจินต์ ปัญจพรรค์ เป็นบรรณาธิการ ก่อนจะรวมเล่มจำหน่ายใน พ.ศ. 2518 จนได้รับรางวัลจากกระทรวงศึกษาธิการ ครั้นเมื่อปริตีอ่านหนังสือเล่มนี้ขณะพำนักในฝรั่งเศส พบเห็นข้อมูลคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงที่ประสบ จึงตั้งหมายดำเนินเรื่องผ่านกระบวนการพิจารณาของศาลไทยเมื่อ พ.ศ. 2522 คดีหมายเลขดำที่ 8586/2523⁹ โดยยื่นฟ้องกระทรวงศึกษาธิการ (จำเลยที่ 1) ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรดดิ้ง (จำเลยที่ 2) ซึ่งในท้ายสุดศาลแพ่งมีคำพิพากษาเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2525 ตามข้อตกลงประนีประนอมยอมความ ให้จำเลยส่งมอบหนังสือที่เหลืออยู่จำนวน 1,000 เล่ม เพื่อทำลาย และประกาศขอขมาต่อนายปริตีในสื่อมวลชน

น่าสังเกตว่า อาจารย์ปริตีเลี้ยงรวมฟองต่อผู้ประพันธ์ คือ ประยูรในฐานะจำเลย แต่กลับเจาะจงไปที่กระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะผู้ให้รางวัลเป็นจำเลยที่ 1 แทน สันนิษฐานได้ว่า เนื่องจากประยูรเป็นสหายผู้ร่วมริเริ่มก่อการอภิวัฒน์สยาม 2475 ร่วมกันมา ดังปริตีตอบสัมภาษณ์กับอรุณ เวชสุวรรณ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2524 (ก่อนถึงแก่อสัญกรรม 2 ปี) ถึงหนังสือเล่มนี้ไว้ว่า

“คุณคงอ่านจบแล้วซี... หนังสือเล่มนี้ของคุณ
ประยูร กระทรวงศึกษาถึงกับให้รางวัลเป็นหนังสือดี

ในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ผมไม่เข้าใจเหมือนกันว่า ทำไมกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นเหมือนตัวแทนของชาติถึงกับให้รางวัลหนังสือที่ไม่มีมูลความจริงเช่นนี้... ผมกำลังฟ้องอยู่ คุณไม่ทราบหรือ... ผ่านมา 2 ปีแล้ว ผมจะไม่อยากจะทำหรอก เรามันแก่กันแล้ว แต่ถ้าปล่อยไป คนรุ่นหลังไม่รู้ความจริง อ่านเข้า ก็รู้ผิดๆ ไป จึงต้องการทำให้ถูกต้อง”¹⁰

ด้านทนายทพโล ประยูร ภมรมนตรี ได้นำหนังสือเล่มนี้มาพิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพไว้ในปลายปีเดียวกับที่ผลพิพากษาออกมา โดยเขียนไว้ในคำนำว่า

“...เป็นผลงานที่คุณพ่อใช้ความวิริยะอุตสาหะเรียบเรียงขึ้นมาจากความทรงจำ บันทึกส่วนตัว และเอกสารอีกมากมาย จนกระทั่งได้ถูกนำไปตีพิมพ์ทางนิตยสาร และเป็นรูปเล่มขึ้นมาครั้งหนึ่ง”¹¹ ซึ่งต่อมาก็ได้มีอันเป็นไปหลายประการ อันเป็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างจะดูแปลกประหลาด อาทิ การเพิกถอนประกาศเกียรติคุณฯ...”

แน่นอนว่า “มีอันเป็นไปหลายประการ” ย่อมหมายถึงการถูกปรีดีพองศาล จนเป็นเหตุให้ในที่สุดจึงว่า “...จากเหตุผลที่กราบ

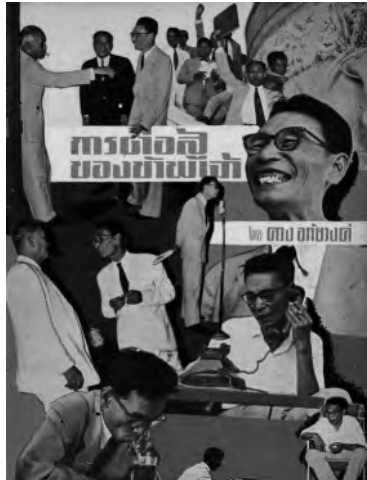
เรียนมาข้างต้น หากท่านผู้อ่านพบว่า ข้อความใดดูจะไม่ต่อเนื่อง และสละสลายอันเกิดจากการตัดทอนข้อความ... ก็ขอได้โปรด ประทานอภัยด้วย”¹²

กระนั้น สำหรับวงการหนังสือเก่าและนักศึกษาประวัติศาสตร์ การที่หนังสือถูกฟ้องให้เก็บกลับยิ่งปลุกความอยากรู้ของ ผู้คนให้อยากเห็นว่า ประยูรเขียนต้นฉบับไว้อย่างไรจนปริศนิต้อง ยืนฟ้อง จนกลายเป็นแรงดึงดูดให้ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า ฉบับถูกเก็บมีมูลค่าการตลาดสูงกว่าฉบับพิมพ์เพื่อการฉาบฉวยของผู้อ่าน

การต่อสู้ของข้าพเจ้า (พ.ศ. 2501)

ภายหลังจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากอำนาจ คง อภัย วงศ์ จัดพิมพ์อัตชีวประวัติชื่อว่า การต่อสู้ของข้าพเจ้า (พ.ศ. 2501) ซึ่งภายในบรรจุถ้อยคำประกาศวิรกรรมเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ไว้อย่างเด่นชัดว่า

“...เราถอนหายใจยาวพร้อมกัน 4 น. ครึ่ง ผ่าน
ไปแล้วข้าพเจ้ายกมือขึ้นเป็นสัญญาณ อันเป็นฤกษ์
งามยามดีของเรา แล้วสัญญาณแห่งการปฏิวัติก็อุบัติ
ขึ้น สายโทรศัพท์ทางด้านนอกได้ถูกตัดลงแล้ว!”¹³

การต่อสู้ของข้าพเจ้า
เขียนโดยควง อภัยวงศ์

อีกทั้งเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2506 ควงกล่าวปาฐกถาที่คุรุสภา โดยมีเนื้อหาหลายตอนเกี่ยวพันกับขบวนการเสรีไทยและบทบาทของปรีดี พนมยงค์ ทั้งยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับบุคคลสำคัญในคณะราษฎร ซึ่งปรีดีเห็นว่ามีส่วนที่ขัดกับข้อเท็จจริง จึงบันทึกโต้แย้งไว้ในบทความ “อนุสนธิจากปาฐกถาของนายควง อภัยวงศ์”¹⁴

ปรีดียืนยันว่า นายควงเพิ่งเข้าร่วมคณะราษฎรเพียงไม่กี่เดือนก่อนวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ไม่ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่สมัยเรียนที่กรุงปารีสตามที่หลายคนเข้าใจ เนื่องจากผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะราษฎรกำหนดหลักเกณฑ์คัดเลือกสมาชิกอย่างเคร่งครัดต้องเป็นผู้เสียสละเพื่อชาติได้จริงและรักษาความลับได้อย่างมั่นคง หลายคนในกลุ่มริเริ่มเกรงว่า ควงมีนิสัยพูดมากเกินไป

อาจเก็บความลับไม่ได้นาน จึงชวนเข้าร่วมในช่วงใกล้ยึดอำนาจ และมอบหมายเพียงภารกิจเฉพาะ เช่น การอยู่ยามหรือทำงานตามคำสั่งในจุดที่รับผิดชอบ คงจึงไม่อาจรู้กระบวนการตัดสินใจภายในหรือรายละเอียดขั้นตอนการก่อตั้งคณะราษฎรได้ครบถ้วน

ในส่วนถ้อยคำของควงที่กล่าวถึงการตั้ง “นิคม” แก่เพื่อนร่วมรุ่น เช่น การเรียกร้อยโท แปลก ชิตตะสังคะ ว่า “กัปตัน” และร้อยตรี สินธุ์ กมลนาวิน ร.น. ว่า “แอตมิราล” ประดิษฐ์แจ่ว่า ร้อยตรีสินธุ์ได้รับสมณญัตติกล่าว เพราะเป็นหัวหน้าก่อนการฝ่ายทหารเรือ ส่วนร้อยโท แปลกนั้น ระหว่างศึกษาในฝรั่งเศสยังมียศเพียงนายร้อยโท คำว่า “กัปตัน” จึงมิได้มีที่มาจากการเลื่อนยศภายหลัง แต่เกิดจากเหตุผลอื่นซึ่งไม่ได้เปิดเผยในที่นี้

สำหรับสมญา “อาจารย์” ที่ควงเล่าว่า เพื่อนตั้งให้ประดีเพราะ “มีโปรแกรมมากเหลือเกิน” ประดียืนยันว่าไม่เป็นความจริง เหตุแท้จริงมาจากการที่เขาช่วยเพื่อนนักศึกษา เช่น นายเทอด บุนนาค ทบทวนวิชาก่อนสอบ และให้คำแนะนำด้านการศึกษา จนเพื่อนเรียกด้วยความเคารพว่า “อาจารย์” นอกจากนี้ยังมีบุคคลชั้นสูงจำนวนหนึ่งเรียกประดีด้วยสมณานี้อย่างจริงใจ มิใช่การหยอกล้อ อาทิ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล และหม่อมเจ้านักขัตรมงคล (ต่อมาคือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ) ซึ่งทรงเขียนลายพระหัตถ์ลงพระฉายาลักษณ์มอบให้ประดี พร้อมระบุคำว่า “อาจารย์” ไว้อย่างชัดเจน

ประดีจึงใช้โอกาสนี้ชี้แจงข้อเท็จจริงทั้งเรื่องลำดับเวลาในการ

เข้าร่วมคณะราษฎร เหตุผลของการคัดเลือกสมาชิก บทบาทของ
ควงในเหตุการณ์ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และที่มาของสมญา
นามต่างๆ เพื่อไขความเข้าใจผิด และย้ำให้การบันทึกเหตุการณ์
ทางประวัติศาสตร์อยู่บนฐานของหลักฐานร่วมสมัยมากกว่าความ
ทรงจำที่อาจคลาดเคลื่อน แม้จะมาจากผู้คนร่วมยุคเดียวกันก็ตาม

ปรีดีเขียน

“อาจารย์” ปรีดี พนมยงค์ เริ่มเขียนอัตชีวประวัติในบั้น
ปลายชีวิต ระหว่างพำนักที่ฝรั่งเศสหลัง พ.ศ. 2513 ในฐานะมัน
สมองคณะผู้ก่อการ 2475 เขามีบทบาทสำคัญในการเขียนประกาศ
คณะราษฎร และร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศ ตลอดจน
ผลักดันเค้าโครงการเศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับ
ระบอบเก่าจนต้องลี้ภัยชั่วคราวเมื่อ พ.ศ. 2476 ต่อมาอาจารย์ได้
ถ่ายทอดแนวคิดสันติภาพผ่านนวนิยายและภาพยนตร์พระเจ้า
ช้างเผือก (พ.ศ. 2484) ก่อนขึ้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา แม้รัฐบาลจะร่วมมือ
กับญี่ปุ่น แต่เขาก็กลับริเริ่มขบวนการเสรีไทย ทำงานลับกับฝ่าย
สัมพันธมิตร จนนำประเทศรอดพ้นจากการเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และ
ประกาศสันติภาพเมื่อ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488

หลังสงคราม ปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผลักดัน
รัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 แต่สถานการณ์พลิกผัน

เมื่อเกิดกรณีสวรรคตในเดือนถัดมา ส่งผลให้รัฐบาลฝ่ายของเขา ถูกโค่นโดยรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เขาลี้ภัยไป สิงคโปร์ จีนแผ่นดินใหญ่ และพยายามกลับมาสู่ประชาธิปไตยผ่าน เหตุการณ์ที่เขาเรียกว่า “ขบวนการประชาธิปไตย” หรือที่ฝ่ายรัฐ เรียกว่า “กบฏวังหลวง” เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ซึ่ง ล้มเหลว ทำให้ต้องลี้ภัยถาวรในสาธารณรัฐประชาชนจีน เขา ปรากฏตัวในวันประกาศชัยชนะของจีนคอมมิวนิสต์ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2492 ณ จัตุรัสเทียนอันเหมิน ขณะมีอายุ 49 ปี และนับแต่ลี้ภัย ในประเทศจีนจนสิ้นชีวิตที่ประเทศฝรั่งเศส ก็ไม่เคยหวนกลับสู่ มาตุภูมิอีกเลย

ตลอด 21 ปี (พ.ศ. 2492-2513) ในสาธารณรัฐประชาชนจีน ปรีดีมีงานเขียนเผยแพร่ออกมาน้อยมาก งานประพันธ์ที่รับรู้ในวง กว้างมากที่สุด คือ *ความเป็นอนิจจังของสังคม* ปรีดีส่งต้นฉบับจาก นครกวางโจว เพื่อจัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของแม่ ยายท่าน คุณหญิงเพ็ง ชัยวิจิตรวิเศษภรรยาเถา เมื่อ พ.ศ. 2500 งานชิ้นชื่อนี้ได้รับการกล่าวขานจนต้องพิมพ์ซ้ำถึง 3 ครั้ง ใน ระยะแรก พ.ศ. 2500-2501

ปาล พนมยงค์ (พ.ศ. 2474-2524) บุตรชายของท่านได้ กล่าวไว้ว่า งานชิ้นนี้ “ได้ย่อมาจากข้อความตอนหนึ่งในหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาชื่อ *มนุษย์สังคมปรัชญาเบื้องต้น* ซึ่งบิดาของข้าพเจ้า ได้ค้นคว้าเรียบเรียงไว้”¹⁵ ในเวลาต่อมาปรีดีจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์งานศพของบุตรชายคนโตผู้นี้ พร้อมเขียนคำ

ปรารภไว้ว่า “ข้าพเจ้าเริ่มเขียนไว้ตั้งแต่ลี้ภัยอยู่ในประเทศจีน...
ปาลได้แสดงความปรารถนาที่จะให้ข้าพเจ้าเรียบเรียงสังคมปรัชญา
ให้สมบูรณ์ ซึ่งจะต้องใช้เวลาอีกนานเพราะข้าพเจ้าชราแล้ว...”¹⁶

ช่วงนี้ยังมีจดหมายของปรีดีที่เสนอความคิดเห็นผ่าน
สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยเรื่อง แผนชุดคอคอดกระ
เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501¹⁷ จากนั้นถึงระยะเวลายาวนาน
เกือบ 10 ปี ปรีดีจึงพิมพ์หนังสือจากอีกบทหนึ่งของมนุษย์สังคม
ปรัชญาเบื้องต้น เมื่อ พ.ศ. 2510 ชื่อว่า การถ่ายทอดศัพท์ต่าง
ประเทศมาเป็นศัพท์ไทยสยาม

บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร และระบบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2515)

เมื่อปรีดีย้ายจากจีนในห้วงความวุ่นวายของช่วงปฏิวัติ
วัฒนธรรม (พ.ศ. 2509-2519) ข้ามมายังประเทศเสรีนิยมอย่าง
ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2513 ก่อนงานฉลองวันเกิด
70 ปี ไม่ถึงสัปดาห์ ชาวคราวของรัฐบาลบูร์ชัวส์เริ่มมีการขยับ
เขยื้อนเคลื่อนไหวมากขึ้น เพียงปีแรกบุคคลสำคัญที่บินไปพบท่าน
คือลูกศิษย์คนดัง ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (พ.ศ. 2459-2542) หลังจาก
นั้นยังมีบุคคลสำคัญอีกมากเข้าพบปรีดี เช่น ถนัด คอมันตร์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รวมทั้งเจ้านาย เช่น
พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล¹⁸ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร หม่อม
เจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ฯลฯ เผด็จการผู้ทรงอำนาจยามนั้น

อย่างประภาส จารุเสถียร ถึงกับเอ่ยว่า “เวลานี้ใครๆ ไปปารีสแล้ว ก็ดูเหมือนจะถือเป็นแฟชั่นที่จะต้องไปพบนายปรีดี”¹⁹

ระยะนี้สอดคล้องกับกระแสตื่นตัวทางการเมืองของสังคมไทย โดยเฉพาะนักศึกษาที่พ้นช่วง “สายลมแสงแดด” เข้าสู่ “ฉันทินิจมาหาความหมาย” จนพัฒนาไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ระหว่าง พ.ศ. 2513-2516 เรื่องราวของคณะราษฎรและปรีดีพนมยงค์ ถูกรื้อฟื้นนำมาเล่ากล่าวหลังจากชบเซาไปนานกว่าทศวรรษ²⁰ ภายใต้สมัยการเถลิงอำนาจของเผด็จการสฤษดิ์และเครือข่ายอนุรักษนิยม กล่าวได้ว่า ระยะ 3 ปี ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ปรีดีย้ายเข้ามาประเทศเสรีนิยมอย่างฝรั่งเศส ทอดยาวต่อเนื่องอีก 3 ปีหลังจนถึงเหตุการณ์เศร้าสลด 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 รวมเป็นระยะเวลา 6 ปี ที่ปรากฏการตีพิมพ์ข้อคิดเห็นและเรื่องราวของปรีดีมากมายอย่างไม่ปรากฏมาก่อนนับจากลี้ภัยการเมือง บทความที่สำคัญ เช่น “ปรีดี กับ ม.ธ.ก.” (พ.ศ. 2514)²¹ “คำปรารภในหนังสือ บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2” (พ.ศ. 2515)²² ฯลฯ

โดยเฉพาะการแสดงสุนทรพจน์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2515 ในหัวข้อ “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย”²³ นี่คือการบอกเล่าปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้อย่างเป็นระบบระเบียบและถูกใช้อ้างอิงมากที่สุด การจัดพิมพ์สุนทรพจน์ครั้งนั้นของปรีดี พนมยงค์ มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยอย่างยิ่ง เพราะเป็นหลักฐานปฐมภูมิที่บันทึก

กระบวนการก่อตั้งคณะราษฎรอย่างละเอียดครบถ้วนบริบูรณ์ ตั้งแต่การประชุมครั้งแรกที่ Rue du Sommerard ใน พ.ศ. 2470 การกำหนดหลัก 6 ประการ วิธีการยึดอำนาจ และระบบคัดเลือกสมาชิก ตลอดจนการอธิบายแรงผลักดันทางสังคม เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พร้อมทั้งเป็นการโต้แย้งความเข้าใจผิดที่ลดทอนเจตนารมณ์ของผู้ก่อการ

ผลงานเขียนของปรีดีระยะนี้นับว่ามีจำนวนมากมายและหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบคำไว้อาลัยในอนุสรณ์งานศพต่อเพื่อนร่วมก่อการ เช่น หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวรณ สุวรรณชีพ, พ.ศ. 2444-2515) นายทหารเรือคนสำคัญที่ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง บทรำลึกนี้ถือว่าสำคัญในมุมมองของนักประวัติศาสตร์มาก ปรีดีเล่าถึงเรื่องแนวคิดก่อการและแผนการปฏิวัติหลากหลายทางเลือกที่มีเคยเผยแพร่ที่ใดมาก่อน²⁴ หรือการเขียนคำนิยามให้แก่หนังสือ *พุทธปรัชญาประยุกต์*²⁵ ของสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ที่เนื้อหานอกจากแสดงทัศนะเล็กๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งยังผนวกเรื่องราวช่วงเรืองอำนาจของคณะราษฎรที่ถูก “มือมืด” คอยเสี้ยมให้แตกแยกกัน หรือแม้แต่نانากลอุบายทำลายคู่แข่งในสนามเลือกตั้ง น่าสังเกตว่า ระยะเดียวกันนี้ ผู้ก่อการคณะราษฎรหลายท่านได้ออกมาบอกเล่าเรื่องราวครั้งเบื่องแรกประชาธิปไตยไว้ด้วยเช่นกัน ดังกรณีหนังสือ *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า* (พ.ศ. 2518) โดยประยูร ภมรมนตรี ก็อุบัติขึ้นช่วงเดียวกัน แต่ก็ถูกปรีดีฟ้องร้องดังที่ได้เกริ่นไว้แล้วข้างต้น

ปรีดีเขียนอัตชีวประวัติเล่มสำคัญในภาษาฝรั่งเศสชื่อว่า *Ma vie mouvementée et mes 21 ans d'exil en Chine Populaire* ใน พ.ศ. 2515 และต่อมาหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์นำมาแปลเป็นภาษาอังกฤษบางส่วน และได้รับการแปลเป็นภาษาไทย (ไม่สมบูรณ์ทั้งเล่ม) หลังสัญกรรมของปรีดีเมื่อ พ.ศ. 2529 ให้ชื่อว่า *ชีวิตผ่นผวนของข้าพเจ้าและ 21 ปีลี้ภัยในสาธารณรัฐประชาชนจีน*²⁶

หลังเหตุการณ์สังหารหมู่นักศึกษาเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 สังคมไทยก็ย้อนเข้าสู่ยุคจำกัดเสรีภาพอีกครั้ง โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ ในด้านของรัฐบาลอาวุโสก็ยังคงมีศิษยานุศิษย์และผู้นิยมศรัทธาเข้าเยี่ยมเยียนสม่ำเสมอรวมทั้งปรากฏบทสัมภาษณ์ที่น่าสนใจหลายชิ้นในช่วงปัจฉิมวัย กระทั่งใน พ.ศ. 2525 ก่อนการอสัญกรรมเพียง 1 ปี เป็นเรื่องน่ายินดีที่ ปรีดีได้เขียนอัตชีวประวัติเล่มเล็กๆ ชื่อว่า *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ (จนถึง 24 กรกฎาคม 2525)*²⁷ จากเดิมดำรงตำแหน่งโอกาสแต่งงานครบรอบ 50 ปีบริบูรณ์ เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2521 ว่า จะทยอยพิมพ์อัตชีวประวัติขนาดยาวเป็นตอนๆ โดยคิดชื่อหนังสือว่า *ชีวิตและการงานปรีดี-พูนสุข* แต่ก็มีเหตุแทรกให้เลื่อนแล้วเลื่อนอีกจนมิได้จัดพิมพ์เผยแพร่แต่อย่างใด²⁸ แน่่อนว่ายังคงมีความร้นลับของประวัติศาสตร์อีกเป็นจำนวนมากที่ได้ล่องลับไปพร้อมกับพยานบุคคลปากสำคัญท่านนี้

เขียนจบจากปลายปากกา “กัปตัน”

บันปลายชีวิตในฝรั่งเศส ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ลี้ภัยการเมือง เริ่มกลับมาผลิตงานเขียนอย่างจริงจัง ทั้งอัตชีวประวัติ ข้อคิดทางการเมือง และบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นคาบต่อเนื่องจากปลายยุคอำนาจของจอมพล ถนอม กิตติขจร และจอมพล ประภาส จารุเสถียร จนถึงระยะเสรีภาพทางการเมืองระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งสังคมไทยตื่นตัวเรื่องประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง เขายังติดตามความเคลื่อนไหวในประเทศอย่างใกล้ชิด และดำเนินการยื่นฟ้องปฏิบัตย์ผ่านทนายความผู้แทน ตรงกันข้ามกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งบันปลายชีวิตลี้ภัยอยู่ในญี่ปุ่นระหว่าง พ.ศ. 2500-2507 แต่ไม่ปรากฏผลงานในลักษณะอัตชีวประวัติ บันทึกความทรงจำ หรือข้อเขียนใดๆ ปัจจัยสำคัญอาจมาจากบุคลิกส่วนตัวและบริบททางการเมืองที่ยังอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการทหารของสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ร่วมด้วยถนอม-ประภาส

ชีวประวัติที่ใกล้ชิดที่สุดเกี่ยวกับจอมพล ป. เป็นผลงานของบุคคลในครอบครัว ท่านผู้หญิงละเอียด ภริยา และบุตรทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะอนันต์ พิบูลสงคราม บุตรชายคนโต ซึ่งรวบรวมจดหมายโต้ตอบระหว่างที่บิดาพำนักอยู่ญี่ปุ่นมาผสมผสานกับการเล่าเรื่องของบิดา พร้อมบันทึกเหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมวงพิบูลย์กับญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา ชื่อว่า *บันทึกการต่อสู้ขัดขวาง*

รอนกำลังญี่ปุ่น และการเตรียมรบญี่ปุ่นขั้นสุดท้าย (8 กันยายน พ.ศ. 2488)²⁹ ซึ่งเคยพิมพ์เป็นเล่มหลังสงครามชื่อว่า จอมพลสารภาพ³⁰

จิรวาสส์ ปันยารชุน ธิดาคนโต เล่าถึงท่าทีของบิดาในช่วงปลายชีวิตว่า “จอมพล ป. เหมือนกึ่งปล่อยวาง แม้แต่บันทึกความทรงจำก็ตั้งใจว่าจะไม่เขียน ปล่อยให้ประวัติศาสตร์ที่คนรุ่นหลังต้องจัดการกันเอง” และยังกล่าวเสริมว่า “ข้าเคยชวนคุณพ่อเหมือนกัน บอกให้คุณพ่อเขียน (บันทึกความทรงจำ) เอาไว้ แต่คุณพ่อตอบว่า ไม่สนใจ คุณพ่อยกจะไม่อยากจะทำนังจดจำ ให้คนอื่นเขาเขียนดีกว่า”³¹ คำกล่าวนี้สะท้อนภาพของผู้นำที่เลือกถอนตัวจากการกำกับเรื่องราวของตนในหน้าประวัติศาสตร์ ปล่อยให้ผู้อื่นเป็นผู้กำหนดน้ำหนักและทิศทางแทน ดังวาทะที่จอมพล ป. ถ่ายทอดให้ทายาทไว้ว่า “พวกเราพิบูลสงครามและญาติเกี่ยวข้อง หหมดหน้าที่แล้วที่ทำมา 25 ปี หหมดหน้าที่ของเราแล้ว ต่อไปนี้ สุดแต่คนอื่นจะทำไปบ้าง เราไม่มีหน้าที่รับผิดชอบแล้ว”³²

อย่างไรก็ดี โลกหนังสือยังหลงเหลือบันทึกความทรงจำที่มีคุณค่าเกี่ยวข้องกับ “กัปตัน” อยู่อย่างน้อย 2 ชิ้น คือคำสัมภาษณ์ที่มอบให้ “นายฉันทนา” นามปากกาของมาลัย ชูพินิจ ก่อนต้องเดินเข้าสู่เรือนจำในฐานะอาชญากรสงครามปลาย พ.ศ. 2488 ซึ่งจัดพิมพ์ในชื่อบันทึกจอมพล³³ และบันทึกเหตุการณ์การถูกควบคุมตัวเป็นตัวประกันระหว่างกบฏแมนฮัตตันกลาง พ.ศ. 2494 ซึ่งสำนักพิมพ์มติชนนำมารวมพิมพ์ในหนังสือทหารเรียกบฏแมนฮัตตัน (พ.ศ. 2565)³⁴

ว่าในบรรดาบันทึกที่มีอยู่ทั้งหมด กลับขาดหายสิ่งซึ่งเป็นเอกสารสำคัญยิ่งของการเมืองไทย นั่นคือบันทึกการปฏิบัติ พ.ศ. 2475 จากปลายปากกาของหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชีตตะสังคะ) หรือ “กัปตัน” หัวหอกคนสำคัญแห่งคณะราษฎร ซึ่งไม่ปรากฏในโลกหนังสือเลยแม้เพียงครั้งเดียว

บันทึกในอนุสรณงานศพของเหล่าผู้ก่อการ

คำให้การของเหล่ากองหน้าประชาธิปไตยปรากฏอยู่ในหนังสืองานศพของสมาชิกคณะราษฎร ซึ่งประกอบด้วยชีวประวัติและคำไว้อาลัยจำนวนมาก จากรายชื่อสมาชิกอย่างเป็นทางการ 102 คน พบว่ากลุ่มสายทหารบกมีผู้ที่มีหนังสืองานศพ 28 คน จากทั้งหมด 34 คน สายทหารเรือ 17 คน จาก 18 คน และสายพลเรือน 28 คน จาก 50 คน ฐานข้อมูลหนังสือเหล่านี้ได้รับการรวบรวมไว้แล้วใน 2475 ราชฎรพลิกแผ่นดิน (พ.ศ. 2564) ของ นริศ จรัสจรรยาวงศ์ จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน³⁵

เมื่อกล่าวถึงบันทึกปฏิบัติการวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในหมวดหมู่อนุสรณงานศพนี้ ตัวอย่างสำคัญจากสายทหารบก ได้แก่ หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ควั่น จินตะคุณ) หลวงรณสิทธิ์พิชัย (เจือ กาญจนนินทุ) หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร์ พึ่งพระคุณ) และขุนศรีศรกร (ชะลอ ศรีธนากร) สำหรับสายทหารเรือ เช่น หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) หลวงสังวรยุทธกิจ

(สังวร สุวรรณชีพ) กุหลาบ (กำลัม) กาญจนสกุล ตลอดจนหนังสือสารคดีทหารเรือ/ประวัติของ “นายหนหวย” (ศิลปชัยชาญเฉลิม, พ.ศ. 2465-2543) แม้ผู้เขียนจะมีได้ยืนอยู่ในจุดสนับสนุนคณะราษฎร แต่เนื้อหาที่เกิดจากการสัมภาษณ์ผู้ก่อการสายทหารเรือโดยตรงถือเป็นหลักฐานสำคัญ

ด้านสายพลเรือน มีบันทึกของบุคคลอย่างตัว ลพานุกรม วิชาด โสธานนท์ และเล้ง ศรีสมวงศ์ นอกจากนี้ ยังรวมถึง 4 ผู้ก่อการชาวมุสลิม แม้จะไม่มีหนังสืองานศพเป็นของตนเอง แต่ยังคงปรากฏบันทึกในตระกูล ดังกรณีครอบครัวศรีจรูญ ซึ่งช่วยต่อเติมภาพความทรงจำของการปฏิวัติ 2475 จากมุมมองหลากหลายกลุ่มในสังคม

การจัดพิมพ์ 2475 บุกวังวันปฏิวัติ

เอกสารชิ้นต้นว่าด้วยการเผชิญหน้า ของคณะราษฎร

บันทึกการเผชิญหน้าระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายรัฐใน 2 ชั่วโมงเช้าชะตา ณ วังบางขุนพรหม เช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จากปลายปากกาของพระประศาสน์พิทยายุทธ และ ณ วังไกลกังวล ก่อนเที่ยงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จากบันทึกของหลวงศุภชลาศัย ถือเป็นหลักฐานร่วมสมัยอันทรงคุณค่า ถ่ายทอดภาพการต่อรองและประจันหน้าระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลง

แปลงกับองค์อธิปัตย์อย่างตรงไปตรงมา อย่างไรก็ดี ตลอดเวลาที่ผ่านมา เอกสารเหล่านี้ไม่ค่อยได้รับการหยิบยกขึ้นศึกษาและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง

เนื้อหาภายในสะท้อนให้เห็นถึงความตึงเครียด ความระมัดระวัง และการชิงน้ำหนักระหว่างอำนาจ 2 ฝ่าย ซึ่งเมื่อพิจารณาในเชิงวิชาการแล้ว ยังคงเป็นหลักฐานสำคัญในการทำความเข้าใจพลวัตการเผชิญหน้าเชิงการเมืองและโครงสร้างอำนาจไทยในยุคต้นรัตนธรรมนุญ

จากการทบทวนปริทรรศน์วรรณกรรมว่าด้วยปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่บันทึกโดยผู้ก่อการเองพบว่า หลายเหตุการณ์ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำตามโอกาสและวาระต่างๆ ทว่าเอกสารสำคัญ 3 ชิ้น ได้แก่ *แผนการปฏิวัติ* (พ.ศ. 2491) โดยพระประศาสน์พิทยายุทธ *บันทึกการเข้าเฝ้าพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเช้าวันที่ 25 มิถุนายน 2475* โดยหลวงศุภชลาศัย ในหนังสือ *จอมพลในทัศนะของข้าพเจ้า* (พ.ศ. 2492) และการ *ควบคุมตัวพระยาเสนาสงคราม* ในภาคผนวกของหนังสือ *เลือดแรกของประชาธิปไตย* (พ.ศ. 2493) ชื่อเรื่อง *ชีวิตปฏิบัติ* โดยขุนศรีศรากร กลับไม่ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ นับแต่เผยแพร่ครั้งแรก ทั้งที่ผู้บันทึกทั้งสามล้วนเป็นสมาชิกคณะราษฎรผู้ปฏิบัติการกิจเผชิญหน้าและควบคุมตัวบุคคลสำคัญของฝ่ายรัฐ เอกสารเหล่านี้จึงเป็นประจักษ์พยานชั้นต้นของ “ชั่วโม่งแห่งการตัดสินใจ” ที่ถ่ายทอดออกมาอย่างมีชีวิตชีวา

นับจากการพิมพ์ครั้งแรก เวลากว่า 7 ทศวรรษได้พัดพาเนื้อหาฉบับสมบูรณ์เหล่านี้ให้เลือนหายไปจากบรรณพิภพ เหลือเพียงบางส่วนที่ถูกนำมาตีพิมพ์ เช่น *แผนการปฏิวัติ* ซึ่งเผยแพร่เพียงบางบทเมื่อ พ.ศ. 2545³⁶ หรือ *บันทึกหลวงศุภชลาศัย* ที่ตีพิมพ์อีกครั้งใน พ.ศ. 2517³⁷

การจัดพิมพ์ใหม่โดยสำนักพิมพ์มติชนครั้งนี้จึงปรียรรตและถอดความจากฉบับพิมพ์แรกอย่างครบถ้วนในกรณีของพระประศาสน์พิทยายุทธและหลวงศุภชลาศัย ส่วนกรณีขุนศรีศรากรได้คัดเฉพาะตอนว่าด้วยการควบคุมตัวพระยาเสนาสงคราม (หม่อมราชวงศ์อิน พวงศ์) มารวมไว้ พร้อมเพิ่มเติมเสริมบันทึกอีก 2 ฉบับของหลวงศุภชลาศัยเพื่อใช้ในการเทียบเคียง ทั้งนี้ นริศ จรัสจรรยาวงศ์ ด้วยสถานะบรรณาธิการยังเรียบเรียงบทความประกอบในแต่ละเหตุการณ์ เพื่อขยายความบริบทและชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญ อันจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้อย่างครบถ้วนรอบด้าน

อนึ่ง ในการถอดความจากต้นฉบับ พบความลักลั่นด้านตัวสะกดอยู่บ้าง บรรณาธิการจึงยึดหลักคงรูปเดิมของต้นฉบับไว้ให้มากที่สุด เพื่อรักษาบรรยากาศและบริบททางภาษา เช่น ในบันทึกของพระประศาสน์พิทยายุทธ คำว่า “พระยาฤทธิอัคเนย์” สะกดไว้ว่า “พระยาฤทธิอัคเณย์” หรือในบันทึกของหลวงศุภชลาศัย คำว่า “พระประศาสน์พิทยายุทธ” ปรากฏในรูป “พระประศาสตร์พิทยายุทธ” ฯลฯ

โอกาสนี้ขอแสดงความชื่นชมและขอบคุณต่อสำนักพิมพ์